

ОСОБЛИВОСТІ ДУХОВНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Розкривається проблема “діагностики” духовного стану сучасної людини через втрату ціннісно-сислової форми її власного буття, знецінення міфічного, метафізичного, позитивного та культурного визначення духовності, позбавлення її орієнтовної фіксації. Ключові слова: духовність, світогляд, цінність, оцінка, людинознавство, смисл, мета, ідея, нація.

Якщо у західній, так званій континентальній та англомовній, філософії домінує поняття “раціональність”, а поняття “духовність” вважається скомпрометованим релігійними нашаруваннями, то в пострадянському філософському дискурсі *актуалізація* духовності розробляється переважно у межах нормативної модальності.

Довільна інтерпретація смислових констант духовності (герменевтика, синергетика) певною мірою нівелює багатозначність цього феномена, звужує проблемні поля його дослідження. Скажімо “демонічність” чи одухотвореність речей світу у міфології позначала не стільки уяву про властивий їм ідеальний початок, скільки продуктивну силу, сховану в них. Міф постає як проекція людської духовності на космічне ціле, як царина всезагального взаємоперетворення через світовідношення та світобачення, зокрема містицизм, анімізм, тотемізм, фетишизм, культ предків тощо. Тому сумнівно, на наш погляд, вживати щодо українців “міфологічний світогляд” з усіма його структурними і функціональними складовими як інтегральний орієнтир духовності. Духовність є ціннісно-сисловою формою буття людини у світі. Враховуючи те, що український народ перейшов від первісно-общинного до феодального способу життя, проминувши рабовласництво, у якому формувалася духовність більшості народів Європи і Азії, варто враховувати, що строкатість його буття – це єдиний комплекс як природних так і історичних, культурних, соціальних, політичних, світоглядних чинників, котрі визначають конкретний образ духу, горизонт його саморозвитку, його метаморфози в тому чи іншому соціумі, в тій чи іншій особистості. Під впливом процесів глобалізації сфери буття українського народу своєрідно технізуються, уніфікуються, перетворюються, як не прикро, на “пустелю”, “смітник” цінностей та смислів [1, с.151-152].

Тому *метою* даного дослідження є аналіз шляхів раціоналізації життєвого світу українця, дифузії його цінностей та смислів, їх своєрідної “інфляції”. Все частіше дослідники феномена духовності вказують на витискування духу із буття людини як у персональному, так і в соціально-політичному контексті. Закономірно виникає питання, чи можлива буттєва реабілітація духу українця, від якої значною мірою залежать контури духовності в культурних сферах сучасності?

Як буттєва форма духу духовність складається, функціонує і розвивається внаслідок виділення людиною самої себе із світу, усвідомлення себе як суб’єкта самопізнання, самовідношення, самооцінки, власних вчинків, діяльності, спілкування, життєдіяльності в цілому. Водночас, таке самоусвідомлення особистості передбачає її “здатність дистанціювати себе від своєї безпосередньої життєдіяльності, виходити за горизонти конкретного просторово-часового буття цієї життєдіяльності, повертати в минуле і входити в майбутнє до його настання, відкривати для себе нові можливості, ставити себе в своїй уяві в найрізноманітніші обставини”, що й означає жити духовним життям [2, с.29].

Проте людське буття означає не лише “висуненість у Ніщо”, а й “тут-буття”, “життєвий світ” повсякденності, у якій вплетені смисли і цінності, котрі визначають змістовність, спрямованість, можливості людського буття, в якому воно і розгортається.

Тому так звана “горизонтальна площина” духовності зорієнтована на ціннісно-сислову позицію людини щодо світу та самої себе, яка формується у просторі повсякденності і часто не співпадає з теоретико-інтелектуальними, соціально-психологічними установками представника української нації. Повсякденність, у мові “асиметричних дихотомій”, доби Модерну, розглядалася як несправжнє, не автентичне, профанне буття і протиставлялася буттю значного сполучення духовності із сакральним виміром буття, що значною мірою спричинило

дискредитацію “духовності” українського народу. У міру подолання модерн-векторизації зростає тенденція до реабілітації повсякденності як невід’ємної форми людського буття у світі. Це відкриває й нові теоретичні перспективи для розробки категорії “духовності”. Зокрема, різючі суперечності між повсякденним рівнем духовності та злетами інтелектуальної його інтерпретації різноспрямованими політичними силами в Україні провокують кризу в усіх сферах життя етносу, виявляючи меркантилізм дійсних намірів тих, хто хоче владарювати над людьми, маніпулювати їхніми сподіваннями.

Різні виміри повсякденного духовного світу інтенсивно досліджувалися у вченнях Е.Гуссерля, М.Гайдегера, А.Шютца, Н.Лукмана, Л.Вітгенштейна, Б.Вальденфельса, Ю.Габермаса та інших. Значна заслуга в цьому плані М.Бахтіна, В.Шинкарука, А.Яценка, В.Іванова, В.Табачковського, Є.Бистрицького, С.Пролєєва та інших. Великий внесок у розробку проблем духовності як цінності, смисло-життєвої позиції людини внесли філософи ЧНУ М.Марчук, С.Вовк, Б.Починок, Б.Манчул, В.Докаш, І.Чорний та інші.

Осмисленням філософської реабілітації, реальної ситуації сучасної людини в світі займається С.О.Кошарний, згідно якого “часи, які ми переживаємо, засвідчують, з якою відносною легкістю руйнуються загальні, монолітні, ідеологічні, ціннісні підвалини усталеної картини світу і якими напрочуд могутніми та нездоланими є незначні та самоочевидні, на перший погляд, вартості та звички, норми й погляди повсякденного життя”.

Адже саме вони, завдяки своїй безпосередності та інтенціональності, становлять життєве мереживо нашого світогляду й існування. Саме у світі повсякденності сучасних українців їхнє життя набуває автентичності, потребує солідарності, взаєморозуміння, толерантності, довіри, доброзичливості, патріотизму [5, с.21].

Зазначені цінності, таким чином, є результатом суспільних установок та оцінок, імперативів і заборон, цілей та проєктів як нормативних уявлень про добро і зло, справедливість, прекрасне і потворне, сенс історії та призначення людини, ідеали, норми модальності бажаного і небажаного, позитивного чи негативного. Спроба виявити природу духовного як цінності безвідносно до соціальних механізмів, що породжують духовне, самого по собі фальсифікує саму сутність духовного, спотворює методологію його дослідження. Адже без класифікації цінностей на матеріальні та духовні, виробничо-споживчі (утилітарні), соціально-політичні, правові, історичні, релігійні не можна розібратися в їх сучасних теоретичних вимірах, у духовності як якості конкретної людини, етносу, людства в цілому.

Справедливим є зауваження С.Кримського про те, що під “гуркіт” науково-технічного перевороту ХХ ст. постала сучасна гуманітарна революція, намітився фундаментальний факт – поступове вичерпання можливостей методологоцентризму, пріоритету проблем методу перед смисложиттєвим усвідомленням суцього, йдеться передовсім про прийдешню антропологічну кризу, зумовлену руйнуванням генофонду планети; зростаючою дією стресів, генною інженерією як новим напрямом антропологічного ризику, високою смертністю в Україні від серцево-судинних, онкологічних недуг, туберкульозу, знищенням загальної тривалості життя українців тощо.

Онтологічне напруження в царині духовності українців вказує на те, що в процесі духовного життя, самовизначення і самоутвердження ми постійно балансуємо на межі двох світів – світу повсякденності, буденності, швидкоплинності та світу трансцендентності, сакральності, вічності. Чи можливе “зняття” цієї дихотомічності в царині духовності між діонісійським та аполонівським початками української культури, покаже час. Як зазначав свого часу Ф.Ніцше, “бажання істинного – це безсилля в бажанні творити” [4, с.16].

В час розривів, розламів та вторгнення нового, в час напруг і суперечностей, в час непевності й невизначеності істина розпадається на фрагменти, наука і техніка ідеологізуються. Позбавлена міфічного, метафізичного, позитивного і навіть культурного визначення, людина перетворюється на погано ідентифіковану історичну істоту. Байдужість, зневага, насильство нападають на українця все частіше і зустрічають менший опір, тривога і страх роблять його пасивнішим, а технічна могутність перетворює на ковкий матеріал.

І справді. Різні явища, події суспільного життя (у тому числі й вибори до Верховної ради України, місцевого самоврядування) сприймаються кожним через призму його почуттів. А це стає можливим лише при суб’єктивному переживанні даних подій, при особистій зацікавленості в тому, що відбувається. Таким чином людина оцінює дійсність, формує своє ціннісне ставлення до неї. Тобто, відбувається процес, у якому зароджується й розвивається соціальна установка,

внутрішня готовність кожного до неї на ґрунті засвоєних знань. Засвоєні знання перетворюються в переконання людини, стають її життєвими правилами, виступають духовною основою життєвої позиції, синтезуються у світогляд – своєрідний сплав чуттєвого, емоційного, ціннісного й раціонального, що регулює свідомість, поведінку та діяльність людини.

За умов формування демократії в Україні, проголошення її незалежності активізувалися певні аспекти цінностей. Це, насамперед, політико-правові – демократія, справедливість, закон і правопорядок; культурні – свобода, творчість, любов, спілкування, діяльність; моральні – сенс життя, добро, обов'язок, щастя, відповідальність, совість, честь, гідність; національна – державність, традиції, мова [5, с.17-24].

Нові цінності поступово ставали орієнтирами значної частини українського суспільства. Така переорієнтація викликала опір спочатку окремих, а зрештою багатьох корумпованих чиновників і тих, хто поділяв їхні установки. Розпочався злам звичних стереотипів мислення і поведінки, способу життя. Частина ж людей втрачала віру в будь-які ідеали та цінності, була охоплена суспільною апатією, байдужістю до змін, що відбуваються, у тому числі й до національних цінностей, які ґрунтуються на ідеї здобуття державної незалежності [6]. “Національна ідея, – зазначає В.Огнев'єк, – стала метою і реальною потребою народу, засобом і формою вияву почуттів та інтересів, перетворила підсвідомі бажання у вияв конкретних дій й стала внутрішнім чинником формування української політичної нації та української людини” [7, с.86].

І хоч у народній характеристиці правди існує твердження, що при протилежних інтересах правда у кожного своя, не слід забувати й того, що об'єктивна істина нейтральна до інтересу і що український народ вже заявив себе творцем власних цінностей і заклав основи своєрідної релігійно-національної культури. Про це свідчить народна обрядова творчість, український релігійний спів, особливий стиль в архітектурі, малярстві, різьбярстві та інших видах релігійного та й світського мистецтва, чим можуть вирізнитися тільки культурно багаті нації [8, с.379].

Вияви релігійності як і духовності загалом значною мірою залежать від умов життя людини. Сучасне українське суспільство багато чого перейняло від інших постмодерних суспільств: плюралізм поглядів, злам старих стереотипів та заміна їх новими, переоцінка цінностей, еkleктизм та ін. Релігійні вірування українців не охоплюють усіх сторін їх життя, а глибина віри, рівень та якість її не однотипна. Чимало залежить від віку, статі, освіти, віруючого, суб'єктів виховного впливу, добробуту сімей, усталених симпатій та антипатій. Тому спостерігається “двомислення”, й два типи поведінки серед мирян: один тип у церкві, храмі на богослужінні, зовсім інший – у сім'ї та на роботі [9, с.17].

Подібні процеси “двомислення” й різні типи поведінки характерні також для політичних настроїв. Різні соціальні верстви українського суспільства впродовж багатьох століть у своїх прагненнях та діяльності орієнтувалися на ті чи інші іноземні держави, фактично ідентифікуючи свої вузько корпоративні чи регіональні інтереси з політикою зовнішніх покровителів. У свою чергу, іноземні держави, використовуючи класові антагонізми та прагнення різних верств українського суспільства до привілейованого положення, виставляли себе захисниками їхніх інтересів і тим самим руйнували або ослаблювали соціальний союз українців у боротьбі за національне визволення. Подібна традиція класової наднаціональної корпоративності призвела до того, що носіями державницьких ідей в різні часи української історії стають різні соціальні верстви, які водночас перебували в політичній, релігійній, соціальній боротьбі з іншими класами України.

Своєрідний культ життя поза його змістом призводить до того, що співвідношення між цілями і засобами життя переміщується і псується. Культурна ситуація в Україні кінця ХХ – початку ХХІ століття виявила певний парадокс: бажання утвердитися в житті в усій його повноті, через усю сукупність його вимірів, призвело не до зміцнення волі з її іманентним бажанням творити, а викликала повну байдужість зі зникненням великих цілей і справ.

Якщо аналізувати духовність у вертикальному вимірі, то вона співвідносна з орієнтацією на вищі загальнолюдські цінності у їх єдності, з прагненням вийти за утилітарно обмежені рамки буденності, з відкриттям надіндивідуально значущого, з намаганням охопити життя в усій його повноті, насиченості сенсу, мети, вищого блага. Такий аналіз дає право назвати духовність головним принципом саморозбудови особистості та суспільства, необхідною умовою вільного і творчого ставлення не лише до особистого, але й суспільного життя, самозростання від етносу до нації. А чи не бракує цього нині, зокрема, найвищим чиновникам

України, які “купаються” у розкошах, меркантилізмі, надприбутках, словоблудстві, бажанні будь-якою ціною створити найсприятливіші умови для примноження дарових пільг і різних благ!? Питання риторичне. За умов кризи, що невпинно насувається на основні сфери суспільного життя – економічну, соціальну, політичну, духовну, саме духовність дає змогу з’ясувати підстави її становлення, розвитку та одвічні цінності українських трударів з їх непростною долею. Руйнація ж вертикалі духовності може бути загальним діагнозом духовного занедужання української нації, симптомом часу. Відчуття катастрофічності й кризисності розгортання драми особливо у зв’язку з виборами до Верховної ради у 2012 році шматує тканину життя на клапті, робить обвал культурних цінностей, які були вироблені і панували в добу Модерну. Тональність мотивів системної кризи різноманітна. Вона варіюється в діапазоні від трагічного до трагікомічного і, навіть, ексцентрично-маскарадного. Достатньо назвати хоча б нездатність урядових структур комплексно реформувати всі сфери життя в ім’я всіх українців, ідеологічну війну різноспрямованих політичних сил і, одночасно спільний захист власних привілеїв, знецінювання правових норм при формуванні законодавства, потуги виграти виборчий процес будь-якою ціною, неспроможність довести свої пріоритети тих, хто на різних відповідальних постах вже керував країною та ін.

Загальний діагноз цієї кризи – життєва дезорієнтація, можлива розв’язка – зруйнування класичної новоєвропейської системи цінностей і становлення нової – від пошуку нових буттєвих основ гуманістичної загальнолюдської системи цінностей, релігійного перетворення життя до постмодерністської негоції можливості об’єктивного обґрунтування загальнолюдської системи цінностей і утвердження ексцентричного світобачення. Ексцентризм є атрибутом відчуженої людини за умов розвитку техногенної цивілізації, світоглядним принципом і загальнокультурною парадигмою постмодернізму. Його філософія претендує на статус терапевтичного мистецтва з метою звільнити людську духовність, суб’єктивність, творчу активність, настанови, регулятиви, що перешкоджають самоздійсненню особистості [10, с.59]. Проте не постмодерн, а саме духовність робить життя людини повнокровним, рельєфним, самоідентифікованим. Через розмитість духовних орієнтирів в Україні може наступити ера порожнечі, у якій гинуть доктрини й великі синтетичні теорії, губляться спрямування на добрі справи, створюється оболонка, якою можна легко маніпулювати, яка пристосована до плинності систем. Цей своєрідний нарцисизм з його апатією та слабкою волею, синтезованими з культом прагнення, сприяє засвоєнню моделей поведінки, пропонованих усіма ортопедами фізичного та ментального здоров’я: формуючи “дух”, зіплеваний як завгодно, він бере участь у науковому управлінні тілом і душею. Як правомірно зазначає Т.С.Воропай, “якщо суб’єкт є лише фікцією, формою, носієм соціальних ролей, конструктором мови і “влади”, тотальною видимістю, яка приміряє на себе різні маски, то його, власне кажучи, і зовсім не існує [11, с.2].

Отже, як **висновок**, духовність невідривно пов’язана з прагненням вийти за межі власної особистості, банальностей повсякденності, наявного буття, потребує процедури самоідентифікації, самовизначення без самототожності, буттєвості та культурної ізоляції, “самокапсуляції”. Вона супроводжується борінням духу, тому її існування й розвиток неможливі без волі та розуму, оскільки духовність є ціннісно-сисловою формою буття кожної людини, кожного українця у суперечливому багатомірному світі.

Література

- 1.Пролеєв С.В. Національний характер і українське буття / С.В.Пролеєв, В.В.Шамрай // Феномен української культури: методологічні засади осмислення: зб. наук. Праць; [відпов. ред. В.Шинкарук, Є.Бистрицький]. – Київ.: Фенікс. – 1996. – С. 151-152.
- 2.Шинкарук В.І. Поняття культури. Філософські аспекти / В.І.Шинкарук // Феномен української культури: методологічні засади осмислення: зб. наук. праць. – Див.: 1. – С. 29.
- 3.Єрмоленко А.М. Деякі риси українського етносу в світлі сучасних соціально-філософських досліджень / А.М.Єрмоленко // Феномен української культури. – Див. 1,2. – С. 279.
- 4.Ніцше Ф. Воля до влади / Ф.Ніцше // Рюс Жаклін. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки; [пер. з фр. В.Шовкун]. – Київ.: Основи. – 1998. – С. 16-17.
- 5.Бакіров В.С. Духовні цінності як об’єкт соціологічного аналізу / В.С.Бакіров // Філософська думка, 1987. – №4. – С. 17-24.
- 6.Білодід Ю.М. Цінності в системі духовності / Ю.М.Білодід // Духовність українства. – 2004. – №7.

-
7. Огнев'юк В. Людина в контексті аксіологічних пошуків філософії / В. Огнев'юк // Практична філософія, 2003. – №3. – С. 72-88.
 8. Річинський А.В. Проблеми української релігійної свідомості / А.В. Річинський; [уп. А. Колодний, О. Саган. – К.: Світ знань, 2000. – 432 с.
 9. Недзельська Ю. Основні напрями трансформації виявів релігійності православних мирян у постмодерному суспільстві / Ю. Недзельська // Науковий вісник Чернівецького університету. – Випуск 389-390. – Чернівці: Рута. – 2008. – С. 17-20.
 10. Соболев О.Н. Постмодерн: философские и культурные измерения / О.Н. Соболев // Философская и социологическая мысль. – 1992. – №8. – С. 58-64.
 11. Воропай Т.С. Ідентичність соціального суб'єкта в дискурсі постмодернізму: автор. дис. на здоб. наук. ступ. док. філософ. Наук / Т.С. Воропай. – Харків. – 2000. – С. 2.

Summary

Troyansky V. The of Spirituality of Ukrainian Nation The article considers the specifics of Ukrainian spirituality its values, cultural identity. Keywords: spirituality, worldview, value, human study, sense, aim, idea, nation.

УДК: 7.036+067

© Тетяна Лупак

Національний педагогічний університет імені В.П. Драгоманова

СПЕЦИФІКА РЕГІОНАЛЬНИХ НОНКОНФОРМІСТСЬКИХ МИСТЕЦЬКИХ ШКІЛ УКРАЇНИ 60–80-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Досліджуються актуальні питання світоглядних засад нонконформізму в контексті соціально-філософського осмислення сучасності, в рамках мистецького дискурсу комплексно аналізуються проблематика нонконформістських мистецьких течій в Україні у другій половині ХХ століття, особливості розвитку та специфіка регіональних нонконформістських мистецьких шкіл (київська, львівська, закарпатська, одеська, харківська) зазначеного періоду. Окреслено основні мотиви творчості провідних українських нонконформістів. Ключові слова: образотворче мистецтво, нонконформізм, шістдесятництво, андеграунд, неофіційна культура, дискурс.

Постановка проблеми. Формування особливостей регіональних нонконформістських мистецьких шкіл в Радянському Союзі здійснювалося під впливом вагомих суспільних та культурних факторів. До перших слід віднести наростання протестних настроїв у суспільстві, ідеологічну кризу на всіх громадських рівнях, намагання свідомої частини населення протистояти офіційній, нав'язаній культурі й мистецтву соціалістичного реалізму.

Як зазначає О.Петрова, в Україні упродовж 1960-80-х років мав місце розвиток образотворчого фольклоризму, який спочатку був зовнішньо-декоративним, а в 1970-80-х рр. став дієвою формою опору стандартам соціалістичного реалізму [7, с.117]. Крім того, упродовж 1970-х років для українського нонконформізму в образотворчому мистецтві була характерною поява нових стилів – «тихого живопису» (Є.Волобуєв, Г.Григор'єва, В.Ласкаржевський та ін.), «нео-цесії» (В.Зарецький), «геометричної абстракції» (О.Дубовик) та ін.

Існує вагомий зв'язок даної дослідницької проблеми із важливими науковими та практичними завданнями. Питання особливостей регіональних нонконформістських мистецьких шкіл 60-80-х рр. ХХ століття знаходиться на межі багатьох наукових дисциплін – культурознавства, мистецтвознавства, історії, загальної філософії, філософії культури, соціології тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Серед вітчизняних авторів, які спеціально досліджували проблематику нонконформістських мистецьких течій в Україні у другій половині ХХ століття, слід назвати О.Заплотинську [2], О.Котову [4], Л.Крупник, Л.Медведеву [6], О.Петрову та ін. У дисертаційних працях, монографіях та публікаціях вказаних науковців йдеться про актуальні питання творчості окремих діячів мистецького нонконформізму, зокрема В.Зарецького, регіональних особливостей нонконформізму в образотворчому мистецтві на прикладі Півдня України [3], а також історико-культурні аспекти інтелектуального нонконформізму на території